

LUCYNA AGNIESZKA JANKOWIAK
Instytut Sławiastyki Polskiej Akademii Nauk
Warszawa
ORCID: 0000-0003-1045-9539
e-mail: lucyna.jankowiak@ispan.waw.pl

*SŁOWNICZEK WYRAZÓW WETERYNARSKICH
WOBEC POLSKIEJ TERMINOLOGII WETERYNARYJNEJ
W SŁOWNIKU TERMINOLOGII LEKARSKIEJ POLSKIEJ*

Celem artykułu jest porównanie materiału z dwóch specjalistycznych XIX-wiecznych krakowskich słowników zawierających polską terminologię weterynaryjną. Pierwszy z nich to *Słowniczek wyrazów weterynarskich* Stanisława Janikowskiego, Aleksandra Kremera i Józefa Oettingera, opublikowany dwukrotnie w 1876 roku. Po raz pierwszy wydrukowano go jako *Dodatek. Słowniczek wyrazów weterynarskich* i zamieszczono na końcu słownika medycznego pt. *Uzupełnienie słownika łacińsko-polskiego wyrazów lekarskich Prof. Dra F. K. Skobla i Dra Al. Kremera, razem z przekładem polskim wielu wyrazów lekarskich niemieckich, francuzkich i angielskich i słowniczkiem wyrazów weterynarskich Stanisława Janikowskiego, Aleksandra Kremera i Józefa Oettingera* (Kraków 1876; dalej: S 1876). Po raz drugi wydano go jako nadbitkę z ww. leksykonu medycznego (Jankowiak 2023). S 1876 jest pierwszym samodzielnym słownikiem polskiej terminologii weterynaryjnej¹.

Drugi z leksykonów to *Słownik terminologii lekarskiej polskiej* Stanisława Janikowskiego, Józefa Oettingera, Aleksandra Kremera z 1881 roku² (dalej: S 1881). Jest to najważniejszy XIX-wieczny leksykon medyczny, zawierający uporządkowaną ówczesną (szeroko rozumianą) polską terminologię medyczną. Decyzję o jego powstaniu Towarzystwo Lekarskie Krakowskie podjęło już w roku 1877. Tutaj słownictwo weterynaryjne zostało umieszczone wśród innych haseł z medycyny (ludzkiej) i opatrzone z różną konsekwencją głównie kwalifikatorem *wet.* Jego autorzy we wstępie napisali,

¹ Polska terminologia weterynaryjna w XIX wieku, przed 1876 rokiem, została odnotowana wśród innych terminów medycznych w kilku krakowskich słownikach medycznych: J. Majer, F. Skobel, *Słownik anatomiczno-fizjologiczny*, Kraków 1838; J. Majer, F. Skobel, *Niemiecko-polski słownik wyrazów lekarskich*, Kraków 1842; F. Skobel, A. Kremer, *Słownik łacińsko-polski wyrazów lekarskich*, Kraków 1868.

² Zob. opis S 1881 w (Jankowiak 2015).

że S 1881 po raz pierwszy zestawia polskie słownictwo weterynaryjne, co – jak widać – nie jest prawdą.

W obu leksykonach przy opracowywaniu terminologii weterynaryjnej, oprócz autorów wymienionych na karcie tytułowej, pracowali konsultanci (por. S 1876: V; S 1881: IX-IX). W tworzeniu tego działu terminologii pomagali weterynarze. W obu słownikach był to Jędrzej Pacuła, który w S 1876 współpracował z Karolem Raspem, a w S 1881 – z Antonim Littichem³.

Oba leksykony należą do słowników przekładowych, gdzie podstawą jest obce hasło: najczęściej łacińskie i niemieckie, rzadziej – francuskie lub inne. S 1876 jest nieduży i mieści się na 16 liczbowanych stronach. Faktycznie jest ich o połowę mniej, bo numerowane są tu kolumny haseł. S 1876 liczy 297 haseł obcojęzycznych. Niektóre z nich to hasła synonimiczne, więc ostatecznie liczba polskich odpowiedników pod obcymi hasłami to 222 zestawy polskich terminów: 50 szeregów synonimicznych z polskimi terminami oraz po jednym polskim terminie w 172 przypadkach.

S 1881 jest dwuczęściowy. Pełny materiał (dotyczący różnych działów ówczesnej medycyny, tj. nie tylko weterynarii) znajduje się jedynie w części pierwszej obcojęzyczno-polskiej zgromadzonej na ponad 400 stronach. Liczba wszystkich haseł medycznych tej części to ok. 20 tys. (tylko niektóre z nich to hasła weterynaryjne). Część druga gromadzi jedynie 9 tys. polskich haseł z wybranymi obcymi ekwiwalentami.

Mimo że materiał w S 1876 i S 1881 jest różnej wielkości, jego zestawienie prowadzi do wstępnych wniosków na temat przeobrażeń w polskiej terminologii weterynaryjnej w tym krótkim czasie oraz do wskazania powiązań tych zmian z przekształceniami w polskiej terminologii medycznej w ogóle.

W S 1881 nie odnotowano 13 artykułów hasłowych z S 1876, głównie nazw chorób, 11 z niemieckiego (np. *Bleichsucht*; *Mittelgrosses Pferd*) oraz po jednym z francuskiego (*Pleine carrière, en*) i łaciny (*Cynanche carbuncularis*). Trzy z tych artykułów hasłowych to hasła odsyłaczowe. Nazwy, do których w nich odsyłano w S 1876 są odnotowane w S 1881⁴: s. 127 *Bleichsucht* zob. *Cachexia hydropica ovium*; s. 128 *Cynanche carbuncularis* zob. *Angina carbuncularis*; s. 140 *Zungenstoss* zob. *Ladendruck*.

W większości przypadków (8) nieobecność obcego hasła z S 1876 w S 1881 oznacza, że w S 1881 – nawet pod innym obcym hasłem – nie pojawia się polski termin lub szereg synonimiczny polskich terminów (np. *nosaciznowy, nosaty; cwał umiarkowany*, pospolicie: *kurcgalop; konował; martwa kość, martwiak; zaraza stadna łagodna*). Tylko 2 polskie terminy z S 1876, które znajdowały się pod hasłami nieodnotowanymi w S 1881, pojawiły się w nim pod innymi obcymi hasłami (nawet kilka razy): *kołowaczna u owiec* (S 1881/182 *Hydrocephalus hydatideus*); *podrabiać zęby koniowi* (S 1881/79 – tu z modyfikacją polskiego terminu – *Contremarquer* wet. *podrabiać zęby (koniowi)*); S 1881/162 *Gitschen* wet. *podrabiać zęby koniowi*; S 1881/242 – tu brak kwalifikatora wet. – *Maullochen podrabiać zęby koniowi*).

Z 297 artykułów hasłowych z S 1876 w S 1881 odnotowano 284, tj. 95,6%. Są to: 2 hasła angielskie, 6 francuskich, 52 łacińskie i 224 hasła niemieckie. W większości

³ Prawdopodobnie jednak był to Aleksander Littich (PSB: XVII/485-486; Kościński 1888: 280).

⁴ W artykule upraszczam zapisy artykułów hasłowych z obu słowników w zakresie interpunkcji i uwspółcześniam pisownię. Przykłady pochodzą z cz. 1 S 1881.

(258) to pełne hasła, rzadziej (26) – hasła odsyłaczowe, które najczęściej (25 razy) były hasłami odsyłaczowymi również w S 1876. Do wyjątków należy przykład, w którym w S 1876 występuje pełny artykuł hasłowy, a w S 1881 – odsyłacz: S 1876/134 *Pansen wole*, *żółdek brodawkowy* – S 1881/276 *Pansen = Panse*.

Jeśli chodzi o owych 25 hasel odsyłaczowych w S 1876 i S 1881, kierowały one do tych samych hasel w obu słownikach. Zaledwie raz – w przypadku S 1876 – odsyłały do hasła, którego w takiej postaci nie było w tym leksykonie (S 1876/137 *Schweifrose des Pferdes* zob. *Erysipelas bullosum* jest tylko *Erysipelas bullosum caudae equinae*; S 1881/337 *Schweifrose des Pferdes* wet. = *Erysipelas bullosum*).

W tych samych błędach w hasłach odsyłaczowych w S 1876 i S 1881, polegających na nieodnotowaniu tych samych hasel odsyłaczowych w obu leksykonach (4, np. S 1876/133 *Lähmungskrankheit der Zuchtpferde* zob. *Beschälkrankheit (böartige)* jest: *Beschälkrankheit böartige* – S 1881/424 *Lähmungskrankheit der Zuchtpferde* wet. *Beschälkrankheit (böartige)* jest *Beschälkrankheit böartige*), widać wpływ faktu, że twórcami terminologii weterynaryjnej obu słowników byli w większości ci sami ludzie.

Zarówno w S 1876, jak i w S 1881 odpowiednikami obcych terminów są najczęściej pojedyncze polskie terminy, rzadziej – szeregi synonimiczne. Jednak w każdym z leksykonów zdarzają się różnice w redakcji tych samych artykułów hasłowych. W 258 pełnych artykułach hasłowych z S 1876, obecnych również w S 1881, w 228 przypadkach nie nastąpiły żadne zmiany ilościowe. Natomiast w pozostałych albo pojawiło się więcej (21), albo – rzadziej – mniej (3) polskich terminów. Z kolei w 6 artykułach hasłowych zaszły zmiany bardziej skomplikowane.

Redakcja artykułów hasłowych w S 1881 w porównaniu z S 1876

Tyle samo polskich terminów	Więcej polskich terminów	Mniej polskich terminów	Inne przykłady	Razem
228	21	3	6	258

Mniej polskich terminów odnotowano pod 3 obcymi hasłami. Dwukrotnie w szeregu z S 1876 składającym się z 2 terminów jednowyrazowych, w S 1881 nie ma polskiego terminu będącego w S 1876 na ostatnim miejscu:

S 1876/125 **Abdeckerei** opravisko, obłupnia

S 1881/3 **Abdeckerei** wet. opravisko

S 1876/137 **Steingalle** podbitek, *u pospólstwa*: sztyngiel (*zapalenie tkanki łącznej pod podeszwą u konia*)

S 1881/358 **Steingalle** wet. podbitek (*zapalenie tkanki łącznej pod podeszwą u konia*).

W ostatnim z przykładów w S 1881 nie pojawił się polski termin z kwalifikatorem stylistycznym.

Raz w S 1881 nie wystąpił polski termin jednowyrazowy ze środka szeregu z S 1876:

S 1876/134 **Milzbrand** zaraza wąglikowa, wąglik, zaraza śledzionowa

S 1881/248 **Milzbrand** wet. zaraza wąglikowa, zaraza śledzionowa.

Więcej polskich odpowiedników obcego hasła w S 1881 (opatrzonej konsekwentnie kwalifikatorem *wet.*) w porównaniu z S 1876 pojawia się 22 razy:

1) w S 1881 zwiększa się więc synonimia i zamiast pojedynczego polskiego terminu jako ekwiwalentu obcego hasła pojawia się szereg synonimiczny (18):

a) w wyniku dodania jednego polskiego terminu (8), najczęściej o tej samej budowie (jedno- lub dwuwyrazowej) co inne terminy w danym szeregu, np.

S 1876/130 **Glossanthrax** wąglik językowy

S 1881/163 **Glossanthrax** *wet.* wąglik językowy, [rak języka]⁵.

Czasem po dołączeniu nowego polskiego terminu w S 1881 komentarz w nawiasie zostaje przesunięty na koniec szeregu (2), np.

S 1876/132 **Kastanien** kasztanki (*Wyrostki rogowe na stronie wewn. nóg powyżej stawu kolanowego*)

S 1881/423 **Kastanien** *wet.* kasztanki, brodawki (*wyrostki rogowe na stronie wewnętrznej nóg powyżej stawu kolanowego*).

b) w wyniku dodania co najmniej 2 polskich terminów (6), np.

S 1876/126 **Bauerngaul** bronowłoka

S 1881/39 **Bauerngaul** *wet.* bronowłoka, bronina, koń ciężką pracą wyniszczony i nieszczerólny.

Uzupełnione w S 1881 polskie terminy mają – w porównaniu z polskimi synonimami z S 1876 – niekiedy budowę inną, np.

S 1876/130 **Genickbeule** bolączka karkowa (u konia)

S 1881/159 **Genickbeule** *wet.* bolączka karkowa (u konia), guz karkowy, norzyca, żelaźnica,

a czasem budowę identyczną, np.

S 1876/138 **Trab** kłus

S 1881/383 **Trab** *wet.* kłus, trucht, [† gręda, † ryśc,-ści, † rześcia]⁶.

Niekiedy są to też krótsze terminy:

S 1876/138 **Thierseuche** choroba stadna

S 1881/378 **Thierseuche** *wet.* choroba stadna, pomór (*na bydło*), pomorek, pomucha.

W większości przykładów z a) i b) pojedynczy termin z S 1876 jest w S 1881 na pierwszym miejscu w szeregu synonimicznym.

c) w S 1881 pod obcym hasłem dochodzi do dwóch zmian: ilościowej (zwiększa się liczba polskich synonimów) oraz jakościowej (żaden z dodanych terminów nie został zanotowany w S 1876). Obie modyfikacje są niekorzystne, chociaż jakościowa wydaje się groźniejsza, ponieważ jest mniej zauważalna, zwłaszcza przy zastosowaniu wyłącznie metody statystycznej. Tymczasem analiza zmian jako-

⁵ Nawias kwadratowy oznacza wyraz rzadziej używany lub mniej właściwy.

⁶ Krzyżyk oznacza wyraz przestarzały lub wyszły z użycia.

ściowych udowadnia zwiększenie skali synonimii między r. 1876 a 1881. W tym bowiem okresie ostatecznie mogły funkcjonować nawet 3 polskie ekwiwalenty danego hasła obcego (4), np.

S 1876/132 **Knochenbrüchigkeit** łomikost
S 1881/214 **Knochenbrüchigkeit** łamliwość, kruchość kości⁷;

2) w S 1881 zwiększa się synonimia, tzn. szereg synonimiczny z S 1876 w S 1881 powiększa się o kolejny polski termin (3):

a) w środku szeregu:

S 1876/130 **Gaumenanthrax** wąglik podniebienny (u świń), rankor
S 1881/155 **Gaumenanthrax** *wet.* wąglik podniebienny (u świń), jęczmyk u świń, rankor;

b) na końcu szeregu (2), np.

S 1876/137 **Spath** (*spavanus*) łoga, włogaczna; *u ludu w Krakowskim*: łogawizna
S 1881/350 **Spath** *wet.* ułoga, włogaczna; *u ludu w Krakowskim*: łogawizna, [* wytucz,-y]⁸.

Tyle samo polskich ekwiwalentów w S 1876 i S 1881, opatrzonych najczęściej kwalifikatorem *wet.*, znajduje się przy 228 obcych hasłach. Nie jest to jednak zbiór jednolity. Wyróżnić w nim można kilka grup.

Pierwsza grupa to identycznie zbudowane artykuły hasłowe w obu leksykonach (164). Są to przede wszystkim przykłady z pojedynczymi polskimi ekwiwalentami (129), np.

S 1876/140 **Wurm** tylczak
S 1881/416 **Wurm** *wet.* tylczak.

Rzadziej są to przykłady z szeregami polskich terminów (35), np.

S 1876/126 **Beschälkrankheit bösertige** zaraza stadna złośliwa, zaraza stadna właściwa, porażenie koni rozplodowych (stadników)
S 1881/41 **Beschälkrankheit bösertige** *wet.* zaraza stadna złośliwa, zaraza stadna właściwa, porażenie koni rozplodowych (stadników).

Kolejna grupa obejmuje artykuły hasłowe, w których co prawda występuje tyle samo tych samych polskich terminów w S 1876 i S 1881, ale pojawiają się w ich redakcji różnice jakościowe (48), zarówno drobne (43), jak i bardziej skomplikowane (5):

1) drobne różnice (43), polegają na tym, że:

a) inaczej zapisany jest kwalifikator (oznaczający to samo): antykwą i/lub kursywą (2), np.

S 1876/130 **Gebäremutterknöpfe** (*cotyledones*) łożyszczca, guzy łożyskowe, guziczki; *u ludu*: purchawki (na Litwie), żabieńce (w Krakowskim)
S 1881/155 **Gebäremutterknöpfe** *wet.* łożyszczca, guzy łożyskowe, guziczki, *lud.* purchawki (na Litwie), żabieńce (w Krakowskim);

⁷ Dodatkowo przy niektórych szeregach polskich terminów w S 1881 brak kwalifikatora *wet.*

⁸ Tu jeszcze dodany polski termin ma aż 2 kwalifikatory: * i []. Gwiazdka oznacza nowy wyraz.

b) krótki komentarz w nawiasie jest w innej liczbie (1):

S 1876/128 **Dampf** dychawica (u konia)
S 1881/90 **Dampf** *wet.* dychawica (u koni);

c) uwaga w nawiasie zapisana jest w każdym ze słowników inaczej (kursywą/antykwą) (25), np.

S 1876/136 **Ruthenknochen** kość prątna (u kota i psa)
S 1881/323 **Ruthenknochen** kość prątna (*u kota i psa*);

d) do tej samej liczby tych samych terminów dodano w S 1881 – różnej długości i różnie zapisany (kursywą/antykwą) – komentarz w nawiasie (7), np.

S 1876/134 **Mohrenkopf** (maść) murzynek
S 1881/250 **Mohrenkopf** *wet.* murzynek (maść konia, u którego na podstawie ogólnej szerści popielatej, łeb, grzywa, ogon i nogi – czarne);
S 1876/135 **Pony** kuc
S 1881/296 **Pony** kuc (*koń małego wzrostu, składnie zbudowany, zwykle: łagodny i wytrwały*);

e) tyle samo polskich terminów jest w obu leksykonach, ale w S 1881 występuje inny kwalifikator niż *wet.* (1):

S 1876/133 **Leberegel** motylca wątrobowa
S 1881/224 **Leberegel** *zool.* motylca wątrobowa;

f) tyle samo tych samych polskich terminów jest w obu słownikach, ale zmieniono zapis obcego hasła w S 1881 (7), np.

S 1876/133 **Löserdürre** v. **Rinderpest** księgosusz
S 1881/232 **Löserdürre** *wet.* księgosusz;

2) znaczące różnice w lub przy polskim terminie (5). Często przy polskich terminach w obu słownikach są dopowiedzenia, czasem definicje, komentarze lub kwalifikatory, które zapisane są kursywą lub antykwą w nawiasie okrągłym. Nierzadko taki np. jednowyrazowy tekst w nawiasie utrudnia identyfikację polskiego terminu, co jest charakterystyczne dla leksykonów medycznych tego okresu⁹.

a) w jednym słowniku część terminu jest w nawiasie, w drugim – bez nawiasu, co oznacza, że komentarz z S 1876 wszedł w skład terminu w S 1881 lub odwrotnie; to znów pokazuje skomplikowaną rekonstrukcję polskich terminów oraz ich wątpliwe granice (3), np.

S 1876/134 **Nackenband** (*ligamentum nuchae*) więzadło grzbietne (u dobytku)
S 1881/257 **Nackenband** więzadło grzbietne u dobytku.

Czasem do terminu dodano kolejne elementy:

⁹ Badacze zwracali już uwagę na kłopoty z właściwym odczytaniem polskich terminów z XIX-wiecznych słowników medycznych: Wysocka (2002: 93) przy charakterystyce *Słownika anatomiczno-fizjologicznego* z 1838 roku, a Jankowiak (2015: 108-113) – przy analizie S 1881.

S 1876/129 **Extérieur des Pferdes** powierzchowność konia, powierzchowne przymioty konia
 S 1881/130 **Extérieur des Pferdes** *wet.* powierzchowność konia, (powierzchnowe przymioty i wady konia, ze względu na użytek);

b) zmienia się uwaga w nawisie na synonimiczne określenie (1):

S 1876/129 **Fettschlauch der Beschälhengste** obrzmienie puzdra (u konia)
 S 1881/138 **Fettschlauch der Beschälhengste** *wet.* obrzmienie puzdra (u ogiera);

c) w S 1881 przy polskim terminie brak dopowiedzenia w nawiasie (1):

S 1876/136 **Scabies** parchy (u zwierząt)
 S 1881/330 **Scabies** *wet.* parchy.

W następnej grupie artykułów hasłowych z tą samą liczbą polskich odpowiedników w S 1876 i S 1881, w S 1881 jest inny polski termin niż w S 1876 (16):

1) ten polski termin w S 1881 może być tylko nieznacznie (fonetycznie, słotwórczo) zmodyfikowany (3), np.

S 1876/131 **Hinterknie** kolano tylne (u konia)
 S 1881/176 **Hinterknie** *wet.* kolano tylne (u konia);

S 1876/135 **Rachialgia lumbalis ovium** wąsat, kołowrot krzyża u owiec, draber
 S 1881/308 **Rachialgia lumbalis ovium** wąsat, kołowrot krzyża u owiec, draber.

W większości tych przykładów w S 1881 pominięto kwalifikator *wet.*

2) w S 1881 pojawia zupełnie nowy polski termin (9), np.

S 1876/127 **Blutmelken** krwawe mleko
 S 1881/46 **Blutmelken** *wet.* krwawy wydój.

Nowy termin w porównaniu z terminem z S 1876 najrzadziej jest krótszy od niego

S 1876/129 **Finnen** wągry u świń
 S 1881/140 **Finnen** *wet.* wągry (pasożyt).

Zwykle ma identyczną z nim budowę, np.

S 1876/138 **Strahlkrebs** gnicie strzałki u (konie)
 S 1881/362 **Strahlkrebs** *wet.* grzyb strzałki (*u konia*)

lub bardziej skomplikowaną budowę niż termin z S 1876, np.

S 1876/128 **Eckwand** krawędź kopyta (u konia)
 S 1881/108 **Eckwand** *wet.* ściana kątna kopyta (u konia).

3) pojawieniu się w S 1881 nowego polskiego terminu towarzyszą jeszcze inne zmiany (4):

a) zmodyfikowany komentarz (2):

S 1876/129 **Fistula funiculi spermatici** guz powrózka nasiennego, powstający po niestosownym wytrzebieniu (u konia)

S 1881/141 **Fistula funiculi spermatici** *wet.* przetoka powrózka nasiennego (u konia, po niestosownym wytrzebieniu)

S 1876/139 **Vernagelung** zagwożdżenie (u konia)

S 1881/402 **Vernagelung** *wet.* zagwożdżenie (*kopyta u konia*);

b) w S 1881 usunięto też kwalifikator:

S 1876/130 **Ganache** żuchwa, *pospolicie*: ganasz

S 1881/153 **Ganache** *wet.* żuchwa, ganasz u konia, tj. brzegi tylne wygięte kości żuchwowej ograniczające sanki

lub dodano albo zamieniono zapis komentarza na antykwę lub kursywę bez nawiasu:

S 1876/128 **Coenurus cerebralis** kręcka mózgowa (A. Waga)

S 1881/73 **Coenurus cerebralis** *zool.* kręcka zawrotnik (*Drehwurm*), *jest bąbłowcem* tasiemca kręcki (*Taenia cornus*) z jelit psa owczarskiego.

Inne modyfikacje (6), które trudno ująć w powyższej klasyfikacji zmian w redakcji artykułów hasłowych z S 1876 w S 1881 r., dotyczą m.in. podziału na polskie znaczenia haseł obcych. W jednym ze słowników po stronie polskich odpowiedników obcego hasła są 2 znaczenia weterynaryjne, a w drugim jedno i tylko część (ale jest to większość) polskich terminów powtarza się, por. np.

S 1876/127 **Brunstzeit** (*oestrus veneris*) grzanie się, palenie, bieganie, pobieganie, gonienie, ruja; *nadto w szczególności u krów* latowanie; *u owiec i zwierzyny płowój* bekowisko, bekawisko; *u świń* knurowanie; *u psów i wilków* ciekanie się; *u lwów* rykowisko; *u niektórych ptaków* tokowanie; *u ryb* tarło, tarlisko

S 1881/52: **Brunstzeit** *wet.* 1) grzanie się, palenie, bieganie, pobieganie, gonienie, ruja (*oestrus veneris*); 2) *W szczególności u krów*: latowanie; *u owiec i zwierzyny płowój*: bekowisko, bekawisko; *u koni*: bicie się klaczy do ogiera; *u świń*: knurowanie, hukanie; *u psów i wilków*: ciekanie się; *u lwów*: rykowisko; *u niektórych ptaków*: tokowanie; *u ryb*: tarło.

Podsumowanie

Połowa XIX wieku to czas przemian w weterynarii. Z jednej strony weterynaria jako nauka wyodrębniła się z medycyny, z drugiej – zaczęła przechodzić z nauk medycznych do nauk rolniczych (np. Janeczek i in. 2012). Proces ten nie zakończył się w tym stuleciu, przynajmniej w świadomości przedstawicieli świata medycznego, skoro jeszcze w krakowskim *Słowniku lekarskim polskim* T. Browicza, S. Ciechanowskiego, S. Domańskiego i L. Kryńskiego z 1905 roku (także w kolejnym jego wydaniu z 1913 roku) terminologia weterynaryjna została ujęta i potraktowana jako część składowa ówczesnej terminologii medycznej, mimo że – np. w zakresie szkolnictwa – weterynaria była już wyraźnie związana z rolniczymi ośrodkami naukowymi. Zapewne zadziałała tu tradycja prezentacji terminologii weterynaryjnej w leksykonach medycznych, co miało miejsce od początku XIX wieku. Wydaje się, że duży wpływ miał też fakt, że weterynarię w XIX wieku zajmowali się często ludzie najpierw wykształceni w medycynie ludzkiej.

Pierwszy samodzielny słowniczek z polską terminologią weterynaryjną z 1876 roku oraz rozbudowany (niesamodzielny) zestaw tej terminologii w S 1881 (mylnie określany przez jego autorów, będących także autorami S 1876, jako pierwsze jej ujęcie) pozwalają nie tylko zaprezentować i scharakteryzować polską terminologię 2. połowy XIX wieku, lecz także pokazać zmiany w jej obrębie. Mimo że okres między 1876 i 1881 rokiem nie jest długi (a decyzję o pracach nad S 1881 podjęto już w 1877 roku) to jednak zmiany w polskiej terminologii weterynaryjnej były już widoczne dla – w większości tych samych – twórców polskiej terminologii weterynaryjnej w S 1876 i S 1881. Chociaż porównywane zbiory polskiej terminologii weterynaryjnej są różnej wielkości, to nawet takie zestawienie pokazuje tendencje zmian w jej obrębie. Część polskich terminów nie zostało odnotowanych w S 1881 (13 haseł), bo nie zostały ujęte w nich odpowiednie obce hasła, co jednak nie musi oznaczać, że polskie terminy spod tych haseł odnotowane w S 1876 nie pojawiły się w S 1881 (2 terminy).

Analizując zmiany ilościowe w polskiej terminologii weterynaryjnej na podstawie S 1876 i S 1881, trzeba stwierdzić, że nie było ich dużo, chociaż fakt, że jednak wystąpiły w tak krótkim czasie, każe je interpretować surowiej. Ponad 95% artykułów hasłowych z S 1876 wystąpiło również w S 1881, co jednak oznacza, że utrzymała się w nich również synonimia znana z S 1876. Dalsza interpretacja liczb pokazuje, że we wspomnianym okresie w niewielkim stopniu (zaledwie 3 przykłady) liczba polskich terminów w szeregu synonimicznym została ograniczona w ogóle (3), a do pojedynczego ekwiwalentu zaledwie 2 razy. W tym czasie o 8% (21 przykładów) zwiększa się liczba polskich terminów pod obcymi hasłami, nawet o więcej niż jeden termin. Oznacza to zarówno pojawienie się nowych przykładów synonimii terminologicznej (w S 1876 był pojedynczy polski ekwiwalent obcego hasła, a w S 1881 jest już szereg), jak i zwiększenie synonimii już istniejącej (w S 1876 był szereg synonimiczny, w S 1881 pojawia się dłuższy szereg). Te wynikające z interpretacji liczb niekorzystne – z punktu widzenia każdej terminologii – zjawiska, pogłębiane są przez dynamiczne zmiany jakościowe (20; 7,8%). Dotyczą one nie tylko przykładów, w których następuje zwiększenie liczby polskich odpowiedników pod obcymi hasłami (4), lecz także w najliczniejszej grupie, w której liczba polskich terminów nie uległa zmianie (16). Te modyfikacje jakościowe polegają na wymianie polskiego terminu z S 1876 na inny w S 1881, co nie wydaje się być podyktowane czynnikami językowymi, ponieważ niekoniecznie jest to zamiana na termin bardziej ekonomiczny (czyli np. krótszy), a nawet na termin o tej samej budowie. Wpływ na te przeobrażenia miały zapewne czynniki pozajęzykowe.

Do niekorzystnych, utrudniających badanie polskiej terminologii weterynaryjnej, zjawisk należą różnice w redakcji obu słowników, a konkretnie: w sposobie zapisu polskich terminów i komentarzy do nich. W S 1881 – najważniejszym medycznym leksykonie XIX wieku niezwykle starannie przygotowywanym – pogłębiają się kłopoty z rekonstrukcją polskiego terminu, czyli ustaleniem jego granic. Nadal problemem jest stwierdzenie (np. w porównaniu z S 1876) co należy jeszcze do terminu, a co jest tylko dopowiedzeniem, komentarzem do niego, bo znajduje się w nawiasie. Problem ten dotyczy uwag wydrukowanych w nawiasie antykwą, bowiem uwagi zapisane kursywą zwykle są dopowiedzeniami lub rodzajem definicji, ewentualnie kwalifikatorami.

Ogląd polskiej terminologii weterynaryjnej z obu słowników pokazuje jej silne powiązania z polską terminologią tego okresu. Zarówno jej zdecydowana rodzimość,

tendencje do zmian nawet w krótkich przedziałach czasowych, w tym do ciągłego utrzymywania synonimii, a zwłaszcza zmian w jej obrębie nie tylko o charakterze ilościowym, lecz także jakościowym, pokazują silny związek z polską terminologią medyczną. Świadczy też o tym, że mimo że weterynaria była wówczas nową nauką (nową, tzn. samodzielną) miała – właśnie dzięki wcześniejszym powiązaniom z medycyną – terminologię równie jak ona rozwiniętą i ulegającą tym samym przemianom (por. np. Jankowiak 2018, 2019).

Bibliografia

Źródła

- S 1876 – Janikowski S., Kremer A., Oettinger J., 1876, *Słowniczek wyrazów weterynarskich*, Kraków.
- S 1881 – Janikowski S., Oettinger J., Kremer A., 1881, *Słownik terminologii lekarskiej polskiej*, Kraków.

Literatura

- Janeczek M., Chrószcz A., Ożóg T., Pospieszny N., 2012, *Historia weterynarii i deontologii*, Warszawa.
- Jankowiak L.A., 2023, *O zawartości Słowniczka wyrazów weterynarskich z 1876 roku*, „Język Polski”, z. 1, s. 112–128. <https://doi.org/10.31286/Jp.00133>.
- Jankowiak L.A., 2015, *Synonimia w polskiej terminologii medycznej drugiej połowy XIX wieku (na podstawie Słownika terminologii lekarskiej polskiej z 1881 roku)*, Warszawa.
- Jankowiak L.A., 2018, *Odchodzenie synonimii z terminologii – na przykładzie polskiej terminologii medycznej przełomu XIX i XX wieku*, „Linguistica Copernicana” 15, s. 227–243, <http://dx.doi.org/10.12775/LinCop.2018.014>.
- Jankowiak L.A., 2019, *Trwałość synonimii w polskiej terminologii medycznej przełomu XIX i XX wieku*, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej” 54, DOI: 10.11649/sfps.1727.
- Koźmiński S., 1888, *Słownik lekarzów polskich*, Warszawa.
- PSB – *Polski słownik biograficzny*, t. 1–52, Kraków–Wrocław–Warszawa 1935–2019.
- Wysocka F., 2002, *Rola Józefa Majera w polskiej leksykografii i leksykologii*, w: R. Majkowska (red.): *Józef Majer 1808–1899. Materiały z Posiedzenia Naukowego PAU w dniu 19 listopada 1999 r.*, Kraków, s. 57–101.

LUCYNA AGNIESZKA JANKOWIAK

Słowniczek wyrazów weterynarskich (Mini Dictionary of Veterinary Terms) compared with Polish veterinary terminology in Słownik terminologii lekarskiej polskiej (Dictionary of Polish Medical Terminology)

Summary

The aim of the article is to compare materials from two 19th-century dictionaries that comprise Polish veterinary terminology: *Słowniczek wyrazów weterynarskich* of 1876 and *Słownik terminologii lekarskiej polskiej* of 1881. In the dictionary of 1881 there are 284 entries out of 297 contained in the lexicon of

1876. Of these, only 258 entries are full entries. The comparison of their editing in both dictionaries shows that in the lexicon of 1881, 3 foreign headwords had fewer Polish equivalents, 21 had more Polish terms, and 228 had the same number of Polish equivalents. The quantitative changes in the last two groups were accompanied by qualitative changes, involving the replacement of Polish terms. The analysis of Polish veterinary terminology has also shown its strong connections with Polish medical terminology of the time.

Keywords: history of the Polish language, Polish veterinary terminology of the 19th century, *Słowniczek wyrazów weterynarskich*, *Słownik terminologii lekarskiej polskiej*.

Tłum. Joanna Modzelewska-Jankowiak